

ТОЧКА ЗОРУ

Сергій РОМАНЮК

ЗОВНІШНЯ ІДЕНТИФІКАЦІЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Здійснено порівняння розвитку регіонів країни за показником валового регіонального продукту (ВРП) на одну особу із відповідним середнім індикатором по Європейському Союзу. Проаналізовані тенденції змін у структурі експорту товарів на регіональному рівні після вступу України в СОТ. Здійснені узагальнення по динаміці та обсягах залучення в регіони прямих іноземних інвестицій.

Ключові слова: *ВРП на одну особу, експорт, прями іноземні інвестиції, регіони.*

Співставлення за міжнародними критеріями рівня розвитку регіонів країни по показнику ВРП на одну особу дає можливість уявити, наскільки великими є диспропорції за цим індикатором між українськими регіонами та регіонами ЄС. Із вступом України до СОТ регіони стали більш інтегрованими у світове господарство, що певним чином впливає на структуру їх експорту. Темп залучення, географія джерел та обсяги прямих іноземних інвестицій також є індикаторами впливу глобалізаційних процесів на економіку регіонів. Сукупний аналіз вищезначених показників дає уявлення про ендогенний потенціал розвитку регіонів в умовах відкритої економіки.

Міжрегіональні порівняння за основними досліджуються такими *вітчизняними науковцями* і фахівцями, як О. Амоша, П. Беленький, З. Варналій, В. Кравців, Н. Мікула, М. Мікловда, А. Мокій, та ін. Проте багатоаспектність проблеми міжнародної ідентифікації розвитку регіонів України обумовлює *актуальність подальших досліджень*.

Метою статті є визначення впливу економічної відкритості регіонів України на основі показників, що використовуються у міжнародних міжрегіональних порівняннях.

Важливим аспектом міжрегіональних порівнянь є можливість зіставних за міжнародними критеріями індикаторів, що дають уявлення про характер і динаміку змін, які відбуваються у регіонах одного таксономічного ряду.

Проте використання західних методик оцінки регіонального розвитку не можуть бути автоматично перенесені в Україну, що відмічалось, зокрема В. Чужиковим [1, с. 194].

В умовах існуючої статистичної звітності, починаючи з 2004 р., є можливість використовувати показник валового регіонального продукту (ВРП), який широко застосовується у європейській, а також міжнародній статистиці. Він дозволяє співставляти рівні розвитку регіонів як всередині країни (в національній валюті), так і здійснювати міжрегіональні порівняння на міжкраїновому рівні (в доларах США за паритетом купівельної спроможності).

З певною корекцією, що пов'язана з обрахунками показників валової доданої вартості і послідуочим перерахуванням їх у показники ВРП, у тому числі у доларах

© Сергій Романюк, 2013.

США за паритетом купівельної спроможності, можна здійснювати експертні порівняння на рівні, який відповідає європейській регіональній класифікації регіонів NUTS 2 [2].

У табл. 1 здійснено спробу розрахувати рівні динаміки розвитку регіонів та індикатори, що характеризують ступінь його диверсифікації за весь період обрахунку ВРП, з 2004 по 2011 рр. При розрахунках показник ВРП переводився у долари США з метою можливості міжнародних порівнянь.

В міжрегіональних порівняннях найбільш вживаними є такі статистичні моделі: \bar{D} – середнього лінійного відхилення, δ – (середнього квадратичного відхилення), γ – (коефіцієнту асиметричності) та V – (коефіцієнту варіації), %

Таблиця 1

Динаміка диспропорцій серед регіонів України (GDP, 2007–2010 рр.) [3]

Показник	2007 рік	2010 рік
GDP per capita (середнє значення по Україні)	5336,10	5217,58
Середнє лінійне відхилення \bar{D}	1468,82	1440,72
Середнє квадратичне відхилення δ	1757,98	1734,88
Коефіцієнт асиметрії γ	1,197	1,204
Коефіцієнт варіації V	0,329	0,333

У виконаних розрахунках свідомо не враховані міста Київ та Севастополь, оскільки більш вища міжрегіональна диспропорційність, яка з'являється при врахуванні показників столиці країни є певною мірою штучною, адже в такому випадку порівнюються показники різних таксономічних рівнів, неспівставної території, економічної щільності та щільності населення. Для коректності міжнародних порівнянь доцільно використовувати розрахункові показники Київської агломерації, які б враховували населення та результати економічної діяльності поселень, розташованих навколо столиці і прямо чи опосередковано пов'язані з економікою міста.

Інтерпретуючи наведені показники, слід відмітити, що найбільш адекватно віддзеркалює динаміку асиметричності розвитку серед Автономної Республіки Крим та областями коефіцієнт асиметричності. Як видно із табл. 1, регіони країни протягом усього досліджуваного часу знаходилися по різні боки умовної лінії симетрії, і коефіцієнт асиметричності в переважній більшості мав зростаюче значення.

Незначний ріст цього індикатора і зменшення у певний часовий період свідчить лише про відсутність суттєвого динамізму розвитку країни в цілому, а також про "конвергенцію в уповільненні" розвитку регіонів з великою питомою вагою загальноукраїнського ВВП. Проте беззаперечним є твердження про відновлення суттєвих диспропорцій у розвитку регіонів при наявності відповідних умов зростання країни в цілому. Аналогічні міркування відносяться і до коефіцієнту варіації. Цей показник також відображає на посилення асиметричності у регіональному розвитку.

Порівнюючи області України з європейськими критеріями віднесення регіонів відповідного рівня, відзначимо, що Донецька область відповідає рівню NUTS 1, рівню NUTS 2 відповідають практично усі області та Автономна Республіка Крим. Рівню NUTS 3 за чисельністю населення не відповідає жоден з адміністративних районів країни.

В даному дослідженні здійснені розрахунки по співставленні ВВП на одну особу регіонів України та регіонів ЄС територіального рівня NUTS 2 у 2004 та 2009 рр. При

порівнянні використані дані ВРП на одну особу за паритетом купівельної спроможності у дол. США. Це дозволило визначити тенденції змін в позиції регіонів країни у спільному європейському економічному просторі. Результати проведених розрахунків наведені у табл. 2.

Таблиця 2

Валовий регіональний продукт на одну особу за паритетом купівельного стандарту у 2007 та 2010 рр. у дол. США [3]

Назва регіонів	2007 рік			2010 рік		
	ВРП на одну особу	Відсоток від середнього по ЄС-27 2007-2009	ранг	ВРП на одну особу	Відсоток від середнього по ЄС-27 2009	ранг
Середній по ЄС	24500			23500		
Україна	6953,4	28,38		6684	28,44	
АР Крим	4744,6	19,37	13	4675	19,89	13
Вінницька	4109,8	16,77	21	4059	17,27	21
Волинська	4357,3	17,78	18	3941,1	16,77	22
Дніпропетровська	9363,5	38,22	2	9830,1	41,83	2
Донецька	9062,5	36,99	3	8209,4	34,93	4
Житомирська	3807,5	15,54	23	4139,4	17,61	19
Закарпатська	3792,7	15,48	24	3477,2	14,80	25
Запорізька	8086,5	33,01	5	6700	28,51	6
Івано-Франківська	4511,8	18,42	17	4195,5	17,85	18
Київська	6745,6	27,53	7	7403,3	31,50	5
Кіровоградська	4283,4	17,48	20	4399,2	18,72	16
Луганська	6115,2	24,96	9	5604,4	23,85	11
Львівська	4897,7	19,99	12	4631,5	19,71	14
Миколаївська	5486,6	22,39	11	5742,4	24,44	10
Одеська	6204,1	25,32	8	6384,8	27,17	8
Полтавська	8301,2	33,88	4	8397,9	35,74	3
Рівненська	4350,1	17,76	19	3904,2	16,61	23
Сумська	4598,9	18,77	15	4449,6	18,93	15
Тернопільська	3369,8	13,75	26	3317,3	14,12	26
Харківська	7020	28,65	6	6694,9	28,49	7
Херсонська	3644,4	14,88	25	4063,1	17,29	20
Хмельницька	4083,4	16,67	22	3852,3	16,39	24
Черкаська	4635,8	18,92	14	4906,6	20,88	12
Чернівецька	3306,6	13,50	27	3098	13,18	27
Чернігівська	4523,6	18,46	16	4363,2	18,57	17
м..Київ	22343,5	91,20	1	19945,3	84,87	1
м..Севастополь	5815,6	23,74	10	5793	24,65	9

За даними Євростату у 2009 р. з 271 регіону рівня NUTS 2 двадцять два мали рівень ВВП на одну особу нижчий за середній по Європейському Союзу. Найнижчий рівень – 27% від середнього мав регіон Severozapaden (Болгарія), два регіони – 29% – Severen tsentralen (Болгарія) Nord – Est (Румунія), 31% – регіон Yuzhen tsentralen (Болгарія). Ці регіони вважаються найбільш відсталим у розвитку.

З метою порівняння рівня розвитку м. Києва у міжнародних співставленнях доречним буде використання типології ОЕСР, яка дозволяє використати рівень TL 3 (він відповідає рівню NUTS 3 класифікації Євростату) [4].

Порівнюючи показник ВРП на одну особу столиці України у 2010 р. (19,945 тис. дол. США) з аналогічним показником 2009 р., зокрема, Мадриду (31,484), Варшави (42,735), Праги (43,552) чи Відня (42,569) можна відзначити значну асиметрію у розвитку української столиці відносно рівня розвитку європейських столиць [5]. Натомість, за цим індикатором м. Київ достатньо наближений до польського міста Вроцлав з населенням 702 тис. жителів і площею 293 кв. км, показник якого складав 20,703 тис. дол. США.

Традиційними для міжрегіональних порівнянь щодо виміру рівня відкритості економіки залишається їх зовнішньоекономічна діяльність. В цьому контексті актуальним є по-перше, визначити наскільки змінюється територіально вплив міжнародної економічної інтеграції, а по-друге, як трансформується товарна структура зовнішньоекономічних операцій, а також як змінюється їх географічна орієнтація у зв'язку із вступом країни у 2008 році у Світову організацію торгівлі.

Перш за все слід відмітити стійку територіальну асиметрію у розподілі зовнішньоекономічної діяльності в країні: традиційно експорт Донецької, Дніпропетровської, Луганської, Запорізької областей та м. Києва у сукупності складає лівову частку експорту усієї країни. У 2008 р. цей показник склав 48%, проте у 2011 р. – лише 34,8%. Останній показник зовсім не означає, що абсолютний експорт з інших регіонів країни у 2011 р. зріс. Частка в експорті решти регіонів за досліджуваний період коливалася від 4% (Полтавська область) до 0,2% (Чернівецька область).

Додаткові дослідження на основі порівнянь регіональних даних щодо зовнішньоекономічної діяльності за 2008 та 2011 рр. дали можливість зробити певні висновки щодо тенденції змін, що відбуваються у цій сфері після вступу України до СОТ.

По-перше, при загальному прирості експорту країни на 2,1%, найбільш динамічно експортні операції з товарами здійснювали суб'єкти з регіонів із середнім рівнем розвитку, а також з менш економічно розвинутих регіонів. Зокрема, зростання товарного експорту у 2011 порівняно з 2008 р. у Київській області становило 79,9%, Тернопільській 67,3%, Волинській – 39%, Вінницькій – 37,1%, Полтавській – 30,4%, Рівненській – 20,1%. Із 19 регіонів із позитивною динамікою зростання товарного експорту. Тільки два регіони – Автономна Республіка Крим та Луганська область зменшили кількість країн експорту, у м. Києві кількість країн не змінилася, про що свідчать дані табл. 3.

Таблиця 3

Структура експорту регіонів у 2008 та 2011 рр. [6]

Регіон	Частка регіону у загальному обсязі експорту, %		Приріст обсягу експорту, %	Питома вага обсягу експорту сировинних товарів від загального обсягу експорту, %		Питома вага обсягу експорту традиційного виробництва від загального обсягу експорту, %		Питома вага обсягу експорту товарів із високою доданою вартістю від загального обсягу експорту, %		Зміна кількості країн, до яких експортується продукція (2008–2011 рр.)
	2008	2011		2008	2011	2008	2011	2008	2011	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Автономна Республіка Крим	0,9	1,0	15,3	10,27	15,15	60,74	61,08	23,61	21,89	-4
Вінницька	0,7	1,0	37,1	24,88	47,42	63,93	46,40	10,47	5,75	22
Волинська	0,7	0,9	39,0	16,72	16,11	36,63	31,59	46,14	52,22	12
Дніпропетровська	19,7	15,2	-21,3	11,33	28,07	80,99	59,05	7,62	12,86	-2
Донецька	21,5	25,1	19,3	8,16	12,61	81,21	76,57	10,60	10,79	6

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Житомирська	0,8	0,8	-1,1	21,24	23,69	56,40	62,92	15,00	13,24	3
Закарпатська	1,8	2,0	14,5	0,75	0,86	39,33	34,78	59,89	64,02	2
Запорізька	8,0	6,1	-22,7	7,58	8,73	59,08	59,03	33,03	32,25	-1
Івано-Франківська	1,1	1,4	30,5	11,94	22,85	82,65	67,23	4,16	9,90	7
Київська	1,4	2,5	79,9	19,44	23,34	66,77	68,25	11,62	8,09	16
Кіровоградська	0,6	0,6	13,2	28,99	53,92	26,65	17,68	38,18	28,39	19
Луганська	9,5	9,5	2,3	23,90	47,01	64,65	39,00	11,32	13,83	-3
Львівська	1,5	1,8	20,4	13,37	17,57	59,47	53,69	25,89	28,55	6
Миколаївська	2,5	2,4	0,3	42,11	40,08	39,83	41,08	17,74	18,80	11
Одеська	3,5	2,3	-33,4	50,12	29,78	43,29	63,22	6,16	6,64	4
Полтавська	3,8	4,9	30,4	14,95	20,77	4,84	6,31	33,43	35,13	
Рівненська	0,7	0,8	20,1	19,88	20,48	42,35	70,34	10,28	9,15	25

Для Полтавської та Харківської областей визначити кількісну зміну у географії експорту не вбачається можливим через конфіденційність цієї інформації. Слід також відмітити, що навіть при зменшенні обсягів експорту кількість країн експорту не зменшується, а в окремих випадках навіть зростає. Така ж тенденція і по географічному аналізу імпорتنих операцій. При загальному їх скороченні у вартісному вимірі у 17 регіонах кількість країн, з яких здійснювався імпорту скоротилася для 9 регіонів. Таким чином, можна стверджувати про зростання диверсифікації експортно-імпорتنих операцій, що є позитивним фактором, який засвідчує більшу інтеграцію українських регіонів у міжнародний ринок.

По-друге, дослідження засвідчили продовження домінування сировинної складової експорту. З метою аналізу у даному дослідженні товари експорту були структуровані у три групи: сировинні – товари, що входять до розділів I-III та V Класифікатора ЗЕД; товари традиційного виробництва – ті, які віднесені до розділів IV, VI-XV та XXI Класифікатора; товари з високою доданою вартістю – товари, що входять до розділів XVI-XX Класифікатора ЗЕД (табл. 3).

Як видно з даної таблиці, у 2008 р. найбільшу частку у структурі експорту складали товари традиційного виробництва. Регіональний розподіл експортованих сировинних товарів та товарів із високою доданою вартістю свідчить, що вони займають значно меншу частку. Частка сировини в експорті 11 регіонів у 2008 р. складав більше 20%; також в 11 регіонах доля високотехнологічного експорту перевищила 30%. Аномальною здається частка сировини в експорті м. Києва – майже 62%, проте даний показник свідчить, що лівова частка українського сировинного експорту здійснюється через столицю країни. Динаміка приросту експорту кожної з груп товарів за підсумками 2011 р. по регіонах дає можливість оцінити, як змінюється рівень присутності кожної з них на міжнародних товарних ринках. Порівняно з 2008 р. зростання експорту сировинних товарів відбулося у 22 регіонах, при цьому динаміка його в переважній більшості була доволі високою, зокрема експорт сировини у Дніпропетровській та Донецькій областях зріс на 95% та 84% відповідно.

Динаміка зростання експорту товарів традиційного виробництва, а також високотехнологічних товарів була не такою високою. До того ж зростання експорту відбулося

по товарах традиційного виробництва – у 17 регіонах, товарів з високою доданою вартістю – у 16 регіонах.

Отже, сировинний експорт з регіонів країни продовжує залишатися домінантою, і більша відкритість зовнішніх ринків лише сприяє цьому. Натомість товари з більшою глибиною переробки та високотехнологічні в обсягах експорту також не зменшуються і подальше нарощування їх залежить від спроможності високотехнологічного розвитку в регіонах країни.

Рівень залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в регіони також є одним з індикаторів, що характеризує їх відкритість, рівень привабливості регіонального середовища для іноземних інвесторів. Як свідчать проведені дослідження, у 2005 – 2011 рр. суттєвих змін щодо збільшення кількості регіонів, в які динамічно залучався іноземний капітал, не відбулося (в розрахунку на одну особу з урахуванням зміни чисельності населення).

Перелік 10 регіонів з найнижчими показниками залучення ПІІ у розрахунку на одну особу станом на 1.01.2006 р. і на 1.01.2012 р. майже не змінився [7] Замість Житомирської та Рівненської областей, які дещо збільшили динаміку залучення ПІІ і, відповідно, вибули з нього, їх позиції зайняли Волинська та Миколаївська області. Слід зазначити, що у всіх 10 областях переліку за шість останніх років динаміка зростання ПІІ на душу населення була нижчою за середньо український показник (який за досліджуваний період зріс утричі ріст). Водночас, темп збільшення залучення іноземних інвестицій за досліджуваний період мав достатньо стійкий низхідний тренд майже по всіх регіонах, за виключенням Автономної Республіки Крим, Вінницької, Полтавської, Харківської та Чернігівської областей [8, с. 782]. До десятки основних країн – інвесторів, До десятки основних країн-інвесторів, на які припадає 82% загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр – 15075,5 млн. дол., Німеччина – 7432,7 млн. дол., Нідерланди – 5040,8 млн. дол., Російська Федерація – 3706,1 млн. дол., Австрія – 3300,7 млн. дол., Велика Британія – 2396,0 млн. дол., Віргінські Острови (Брит.) – 1805,7 млн. дол., Франція – 1796,8 млн. дол., Швеція – 1578,6 млн. дол. та Швейцарія – 1085,1 млн. дол. Ці десять країн, які тривалий час визначають географічний спектр місць походження іноземних інвестицій скоріш за все свідчить не про усталені зв'язки регіонів України з найвідомішими високотехнологічними компаніями із світовим ім'ям, а відображають певні тенденції капіталізації фінансових ресурсів, які свого часу були виведені з країни. Слід зазначити, що структура за формами залучення іноземного капіталу значно змінилася. Так, у 2001-2004 рр. внески у вигляді рухомого і нерухомого майна займали від 28 до 36 відсотків. На сьогодні в структурі акціонерного капіталу нерезидентів домінують вкладення в грошових внесках. Вкрай низькою була динаміка залучення іноземних інвесторів в цей період у Чернігівській (збільшення ПІІ на душу населення в 1,1 рази), Закарпатській та Миколаївській областях (ріст – в 1,33 та 1,31 рази відповідно). Найбільша динаміка зареєстрована у Харківській, Київській та Донецькій області (зростання в 5,84; 5,6 та в 4,3 рази відповідно). Таким чином, за досліджуваний період продовжувало мати місце зростання диспропорцій у залученні ПІІ, які не характеризувалися прискореними темпами у менш розвинутих регіонах країни. Подібні тенденції у залученні як власних, так і прямих іноземних інвестицій для останніх означає подальше затягування як більш ефективного використання наявного потенціалу економічного розвитку, так і можливостей якісного оновлення традиційних для цих регіонів сфер економічної діяльності. Водночас слід підкреслити, що низькі обсяги іноземних інвестицій на регіональному рівні визначається загальним

інвестиційним кліматом в цілому в країні. За підсумками рейтингу Світового банку "Ведення бізнесу – 2012" [9] Україна опустилась на 3 пункти і зайняла 152 місце серед 183 країн світу, які досліджуються у рейтингу. Зміна місця України у міжнародному рейтингу "Ведення бізнесу – 2012", у першу чергу, пов'язане із погіршенням ситуації за складовими "Зовнішня торгівля" (на 4 позиції), "Захист інвесторів" (на 3 позиції) та "Отримання кредитів" (на 3 позиції). Разом з тим, завдяки започаткуванню процесу економічних реформ Україна покращила свої позиції за складовими "Започаткування бізнесу" (на 6 позиції), "Отримання дозволів на будівництво" (на 2 позиції) та "Банкрутство" (на 2 позиції).

Результати дослідження, викладені у даній праці, дають підстави стверджувати наступне.

1. При співставленні ВРП на одну особу регіонів України та аналогічного середнього показника по Європейському Союзу слід відмітити суттєво нижчі показники українських регіонів. Здійснені порівняння засвідчують важливу обставину: розвиток практично всіх регіонів (окрім м. Києва) стримується тривалий час низькими темпами розвитку країни в цілому. Високий рівень ВРП на одну особу у столиці свідчить про постійну концентрацію економічної діяльності тут і є показником моноцентричного розвитку держави. Подібна тривала тенденція достатньо небезпечна через поступовий занепад периферійних регіонів. У зв'язку з цим вбачається актуальним здійснення заходів, спрямованих на якісну зміну державної регіональної політики.

2. Результати дослідження підтверджують домінування сировинного експорту, а також експорту традиційного експорту (із незначним ступенем переробки) з регіонів країни, який стимулюється умовами, що сформовані із вступом України в СОТ. Частка товарів з більшою глибиною переробки, а також із високим рівнем доданої вартості, у тому числі високотехнологічні, із вступом України до СОТ принаймні не зменшується у загальноукраїнському експорті, проте обсяг таких товарів обмежується загальним низьким технологічним рівнем їх виробництва. Запровадження реальних стимулів технологічного оновлення випуску товарів та послуг із створенням міжрегіональних та внутрішньорегіональних мереж розповсюдження інформації про високі технології, на нашу думку, дозволить поступово збільшувати експорт товарів з більш високою часткою доданої вартості.

3. Досліджуваний період характеризувався подальшим зростанням міжрегіональних диспропорцій у залученні прямих іноземних інвестицій, обмеженим географічним розподілом їх джерел, а також невеликими загальними обсягами ПІІ. Це свідчить про існуючі проблеми формування загальних умов створення привабливого для країни інвестиційного клімату, що може стати предметом подальших досліджень.

Література

1. Чужиков В. І. *Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: моногр.* / В. І. Чужиков. – К.: КНЕУ, 2008. – 272 с.
2. *Regions in the European Union/ Nomenclature of territorial units for statistics NUTS 2010/EU-27.* European Union, 2011. – 143 p.
3. Eurostat, newsrelease 38/2012 – 13 March 2012 Regional GDP [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/1-13032012-AP/EN/1-13032012-AP-EN.PDF
4. OECD. *Territorial Reviews: Sweden.* – Paris, OECD Publishing, 2010. – 200 p.

5. *OECD Regions at a Glance 2011. Section I. 6.4 Regional GDP per capita. Version 1 Last updated: 30-May-2011*
6. Статистичний збірник "Регіони України" 2012. Ч. II // за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державна служба статистики, 2012. – 801 с.
7. Матеріали Міністерства економічного розвитку і торгівлі України до проекту стратегії державної регіональної політики на 2014-2020 рр. [Електронний ресурс]. – К. : Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2012.
8. Статистичний збірник "Регіони України" 2011. Ч. II / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державна служба статистики, 2011. – 783 с.
9. *Doing Business – 2012* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB12-FullReport.pdf>

Редакція отримала матеріал 24 грудня 2012 р.